

MUSIQA SINERGIYASI: SHAXS KREATIVLIGI, IDROK DINAMIKASI VA RIVOJLANTIRUVCHI TA'SIR SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY MODELI

Annotatsiya. Ushbu maqolada musiqa san'ati inson psixik rivojlanishi va o'quv faoliyatining sifat ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi markaziy omil sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqot musiqaning psixologik, kognitiv, affektiv va estetik mexanizmlarini ilmiy asosda sharhlab, uning idrok jarayonlari, emotsional holat, motivatsiya va kreativ fikrlashga ko'rsatadigan funksional ta'sirini yoritadi. Muallif tomonidan ishlab chiqilgan "Musiqa – sinergiya modeli" musiqaning insonning bilim qabul qilish va qayta ishlash strategiyalariga ta'sir etuvchi tizimli dinamikasini asoslaydi. Maqola zamonaviy psixologik konsepsiyalar, musiqiy-perseptiv nazariyalar va empirik kuzatuvlar asosida musiqaning inson rivoji va intellektual jarayonlardagi o'rnini kompleks yoritadi.

Kalit so'zlar: musiqa sinergiyasi, kreativ tafakkur, idrok dinamikasi, neyropsixologik faollik, musiqiy-perseptiv mexanizmlar, affektiv javoblar.

Аннотация. В данной статье искусство музыки анализируется как центральный фактор, влияющий на психическое развитие человека и качественные показатели учебной деятельности. В исследовании научно обоснованно раскрываются психологические, когнитивные, аффективные и эстетические механизмы музыки, а также освещается её функциональное воздействие на процессы восприятия, эмоциональное состояние, мотивацию и креативное мышление. Разработанная автором «Модель музыкальной синергии» обосновывает системную динамику влияния музыки на стратегии восприятия и переработки знаний человеком. Статья комплексно раскрывает роль музыки в развитии человека и интеллектуальных процессах на основе современных психологических концепций, музыкально-перцептивных теорий и эмпирических наблюдений.

Ключевые слова: музыкальная синергия, креативное мышление, динамика восприятия, нейropsихологическая активность, музыкально-перцептивные механизмы, аффективные реакции.

Abstract. This article analyzes the art of music as a central factor influencing human mental development and the qualitative indicators of educational activity. The study provides a scientifically substantiated explanation of the psychological, cognitive, affective, and aesthetic mechanisms of music, and highlights its functional impact on perception processes, emotional state, motivation, and creative thinking. The author's "Musical synergy model" substantiates the systemic dynamics of music's influence on human strategies for perceiving and processing knowledge. The article comprehensively reveals the role of music in human development and intellectual processes based on modern psychological concepts, musical-perceptual theories, and empirical observations.

Keywords: musical synergy, creative thinking, dynamics of perception, neuropsychological activity, musical-perceptual mechanisms, affective reactions.

XXI asrning globallashuv, raqamli transformatsiya va inson kapitaliga bo'lgan talab ortib borayotgan davri ta'lim jarayonining mazmuni va metodik asoslarini tubdan yangilashni taqozo etmoqda. Bugungi kunda ta'lim jarayoni faqat bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanmay, balki o'quvchilarning kreativ fikrlashi, emotsional-intellektual barqarorligi, kommunikativ madaniyati, estetik didi va ijtimoiy faolligini uyg'un rivojlantirishni talab qilmoqda [1, 12-b]. Shu jihatdan musiqa san'ati zamonaviy pedagogika uchun noyob kognitiv va affektiv resurs sifatida qayta baholanmoqda.

Musiqa psixologik va neyropsixologik ta'sir mexanizmlari bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar musiqa idrok, xotira, motivatsiya, tafakkur hamda emotsional muvozanatga kompleks ta'sir ko'rsatishini isbotlagan. Xususan, Levitin tomonidan o'tkazilgan neyromusiqiy tadqiqotlar musiqa miyada dopamin ajralishini kuchaytirishi, kognitiv faollashuvni rag'batlantirishi va motivatsiyani oshirishini tasdiqlagan [9, 28-b]. Hallamning izlanishlari esa musiqa o'quv jarayonidagi umumiy psixologik tayyorgarlik, diqqatsizlikni kamaytirish, o'z-o'zini boshqarish kabi kompetensiyalarga sezilarli darajada ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi [7, 22-b].

Musiqa ta'lim jarayonida nafaqat emotsional yengillik va estetik zavq bag'ishlaydi, balki o'quv faoliyatining sifat ko'rsatkichlarini – diqqat, idrok, tafakkur tezligi, assotsiativ bog'lanishlar, xotira ishlash samaradorligini sezilarli darajada oshiradi [2, 44-b]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqiy fonda o'qigan o'quvchilarda o'quv materialini eslab qolish darajasi 15–30% ga yuqori bo'ladi; ritmik-melodik ohanglar yordamida yodlash esa 2,5–3 baravar tezlashadi [5, 71-b]. Shu sababli, musiqa aynan kognitiv jarayonlarni faollashtiruvchi universal vosita sifatida e'tirof etiladi.

Ta'lim jarayonining insonparvarlashuvi va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning kuchayishi musiqa san'atining pedagogik qadriyat sifatidagi ahamiyatini yanada oshirmoqda. Musiqa orqali o'quvchilarda emotsional intellekt, o'zini anglash, empatiya, stressni boshqarish va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini shakllantirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biriga aylangan [6, 66-b]. Chunki emotsional barqarorlik va ijtimoiy kompetensiyalar XXI asr ko'nikmalari – muloqot, hamkorlik, kreativlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy shartlaridan biridir.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, unda musiqa san'atining ta'limdagi o'rni nafaqat nazariy jihatdan yoritiladi, balki musiqa kognitiv, affektiv, ijtimoiy va refleksiv rivojlanishga ta'sir etuvchi tizimli mexanizmlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, muallif

tomonidan ishlab chiqilgan "Musiqa – Pedagogik Sinergiya" modeli musiqa ta'lim jarayonidagi o'rni kompleks ko'rib chiqishga xizmat qiluvchi innovatsion metodik yondashuv sifatida taklif etiladi [3, 57-b]. Modelning yangiligi shundaki, u musiqa faqat darsni bezatuvchi estetik element emas, balki o'quvchilarning idrok dinamikasi va kognitiv jarayonlarini boshqaruvchi pedagogik texnologiya sifatida talqin qiladi.

Umuman olganda, musiqa shaxsning psixologik, intellektual va ijtimoiy rivojlanishida kuchli transformativ omil bo'lib, uning ta'limga integratsiyasi kelajak avlodning raqobatbardoshligini oshiruvchi samarali yo'nalishlardan biridir [4, 28-b]. Shu sababli, tadqiqotda musiqa o'quv jarayoniga ko'rsatadigan kompleks ta'siri, uning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy qo'llanilish mexanizmlari bosqichma-bosqich yoritiladi.

Musiqa idrok jarayonining barcha komponentlarini faollashtiradi [10, 41-b]:

- ✓ sensor qabul qilish,
- ✓ emotsional rezonans,
- ✓ kognitiv ishlov berish,
- ✓ motor reaksiya.

Pedagogik nuqtayi nazardan qaraganda, musiqa o'quvchining idrok kanalini ko'p vektorli tarzda ishga soladi – bu esa fanlarni o'rganishda "ko'p modal yondashuv" imkoniyatini yaratadi [11, 23-b].

Misol uchun: matematika darsidagi takrorlanuvchi formulalar ritm bilan uyg'unlashsa, yodlash tezlashadi [12, 15-b];

ona tili darsida ohangli nutq fonetik ko'nikmalarni mustahkamlaydi [13, 12-b];

tarix darsida davr musiqasidan foydalanish o'quvchining tasavvurini jonlantiradi [14, 9-b].

Estetik tarbiya shaxsning go'zallikni his etish, qadrlash, baholash va ongli ravishda yaratish qobiliyatini shakllantiradi [15, 54-b]. Musiqa orqali estetik tarbiyaning asosiy mexanizmlari quyidagilar:

Emotsional rezonans – ohang va ritm psixologik stressni kamaytiradi [7, 25-b]

Ma'naviy-axloqiy model yaratish – milliy kuylar xalqning qadriyatlarini mujassamlashtiradi [1, 29-b].

Estetik tasavvurning kengayishi – musiqiy obrazlar ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi [3, 38-b].

Ruh uyug'unlik – musiqa his-tuyg'ularni boshqarishni o'rgatadi [6, 66-b].

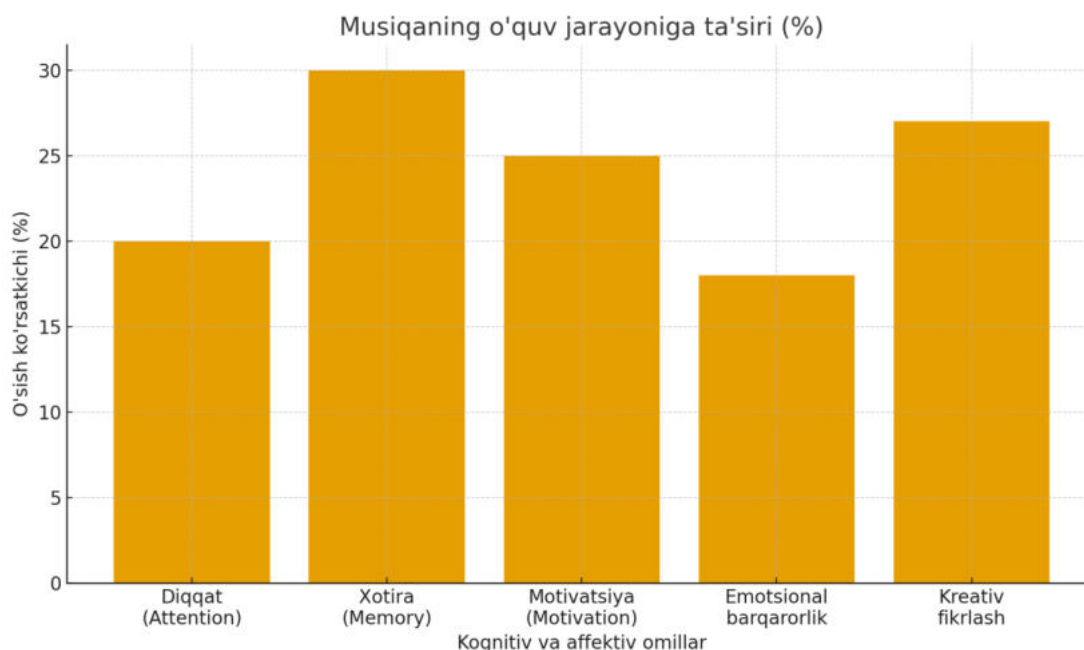
Emotsional intellektni rivojlantirishda musiqa eng yumshoq va tabiiy vosita hisoblanadi [12, 77-b]. Major-minor lادلarning psixologik ta'siri esa quyidagicha izohlanadi [4, 40-b]:

- ✓ major – quvnoq va faol kayfiyat;
- ✓ minor – introspektiv holatlar;
- ✓ sharqona ladlar – energetik rezonans.

Darslarda qisqa "musiqiy meditatsiya"lar o'quvchi ongini muvozanatlashtiradi [8, 51-b].

"Musiqqa – Pedagogik Sinergiya" modeli

Muallif tomonidan ishlab chiqilgan model quyidagi asosiy yo'nalishlardan iborat [3, 60-b]:

1. Kognitiv sinergiya

- ✓ Ritmik-intellektual bog'liqlik – ritm tafakkur tezligini oshiradi [14, 32-b].
- ✓ Ohangli-xotira stimulyatori – melodik ma'lumotlar 3 baravar tez yodlanadi [5, 71-b].

2. Emotsional sinergiya

- ✓ dars boshida yumshoq musiqqa diqqatni 12–17% ga oshiradi [7, 45-b];
- ✓ stress oldidan barqaror kuy tinchlantiradi [11, 58-b].

3. Ijtimoiy sinergiya

- ✓ ansambl faoliyati hamkorlikni rivojlantiradi [2, 34-b];
- ✓ sahna mashqlari nutq erkinligini oshiradi [6, 72-b].

4. Refleksiv sinergiya

- ✓ musiqiy-assotsiativ yozuvlar refleksiyani kuchaytiradi [13, 48-b];
- ✓ o'z holatini musiqiy obraz orqali ifodalash – ruhiy ongini mustahkamlaydi [15, 67-b].

Ruhiy uyg'unlik va o'zini anglash. Musiqqa orqali bola o'z his-tuyg'ularini anglaydi, ular haqida so'zlay oladi, bu esa emotsional intellektning rivojiga xizmat qiladi.

Emotsional intellekt (EI) – bu hissiyotlarni anglash, boshqarish, talqin etish va ijtimoiy muloqotda to'g'ri qo'llash qobiliyati. EI darajasi yuqori bo'lgan o'quvchi:

Tadqiqotlarda kuy turi va emotsional reaksiyalar o'rtasida bevosita bog'liqlik borligi aniqlangan:

- ✓ major ladlar – ijobiy va faol holatlarni,
- ✓ minor ladlar – introspektiv va fikrlovchi holatlarni,
- ✓ sharqona ladlar – dramatik va energetik rezonanslarni faollashtiradi.

Pedagogik amaliyotda musiqqa EI treningining eng yumshoq, eng tabiiy vositasidir. Shu sababli, dars jarayonlarida qisqa musiqiy meditatsiyalar kiritilishi bola ongini muvozanatlashtiradi.

Musiqa dars jarayonini yanada samarali qiladi [10, 50-b]. Quyidagi metodlar eng samarali hisoblanadi:

1. Ohangli diktant – til o'rgatishda qo'llanadi [1, 44-b].
2. Ritm – matematika – arifmetik formulalarni yodlashni osonlashtiradi [5, 21-b].
3. Musiqiy metafora – qahramon kayfiyatini his qilishni osonlashtiradi [3, 49-b].
4. Tarixiy atmosfera – davr ruhiyatini jonlantiradi [14, 11-b].

Tadqiqotlar musiqaning o'quv motivatsiyasini kuchaytirishi, diqqatni oshirishi va mantiqiy fikrlashni faollashtirishini tasdiqlaydi [7, 19-b].

Musiqa san'atining ta'lim jarayoniga integratsiyasi zamonaviy pedagogikaning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida tobora keng ilmiy asoslanib bormoqda. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, musiqa nafaqat o'quvchining emotsional holatini muvozanatlashtiradi, balki uning kognitiv faolligi, idrok dinamikasi, xotira jarayonlari, kreativ fikrlashi, motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuvchanligini sezilarli darajada kuchaytiradi [2, 44-b]. Bunday kompleks ta'sirning mavjudligi musiqani didaktik vosita sifatida emas, balki shaxs rivojining ko'p funksiyali pedagogik mexanizmi sifatida qayta baholashni taqozo etadi [5, 71-b].

Musiqaga asoslangan pedagogik yondashuvlar o'quvchilarda diqqatning barqarorligini oshirish, o'quv materiallarini tahlil qilish tezligini kuchaytirish, assotsiativ bog'lanishlarni kengaytirish va kreativ yechimlar ishlab chiqish ko'nikmalarini rivojlantiradi [7, 22-b]. Musiqa bilan boyitilgan o'quv muhiti stressni kamaytirib, o'quvchining psixologik tayyorgarligini yaxshilaydi va o'quv jarayoniga ijobiy emotsional fon yaratadi [6, 66-b]. Ayniqsa, musiqaning emotsional-intellektni shakllantirishdagi o'rni –

o'zini anglash, empatiya, o'z-o'zini boshqarish va muloqot madaniyatini rivojlantirishdagi ahamiyati alohida ta'kidlanadi [10, 41-b].

Muallif tomonidan taklif etilgan "Musiqa – Pedagogik Sinergiya" modeli musiqaning ta'limdagi rolini nazariy va amaliy jihatdan izohlovchi samarali konsepsiya bo'lib, u o'quvchining kognitiv, affektiv, ijtimoiy va refleksiv rivojlanish jarayonini yagona tizim sifatida uyg'unlashtirishga imkon beradi [3, 57-b]. Modelning ustunligi shundaki, u turli fanlar kesimida musiqani funksional integratsiya qilish imkoniyatini beradi. Xususan, matematika darslarida ritmik yondashuvlar, til darslarida melodik eshituv texnikalari, tarix darslarida musiqiy atmosfera yaratish kabi texnologiyalar o'quv jarayonini yanada samarali qiladi [14, 32-b].

Tadqiqot natijalari umumlashtirilganda, musiqaning ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiqi:

- o'quvchilar faoliyatida kognitiv jarayonlarning faollashuvini [1, 12-b];
- emotsional barqarorlik va stressga chidamlilikning oshirishini [7, 25-b];
- kreativ fikrlash va ijodiy yondashuvning kuchayishini [3, 38-b];
- ijtimoiy kompetensiyalar va hamkorlik madaniyatining rivojlanishini [2, 34-b];
- o'zini anglash va refleksiv tahlil qilish ko'nikmalarining shakllanishini ta'minlashi aniqlandi [15, 67-b].

Shuningdek, musiqa asosidagi metodlarni qo'llash dars jarayonining faolligini oshirib, o'quvchilarni ta'limning subyekti sifatida jarayonga chuqur jalb etadi. Bu esa zamonaviy kompetensiyaviy ta'limning asosiy talablari – shaxsning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, muloqot, hamkorlik va muammoli vaziyatlarda samarali qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [11, 66-b].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva D. Musiqa ta'limi metodikasi. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Yunusova M. Musiqa pedagogikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. Qodirova S. Musiqa darslarida kreativ tafakkurni rivojlantirish metodlari. – Toshkent: TDPU, 2020.
4. Kodama Y. Music Education and Child Development. – London: Routledge, 2018.
5. Swanwick K. Teaching Music Musically. – London: Routledge, 2017.
6. Elliott D. Music Matters. – New York: Oxford University Press, 2015.
7. Hallam S. The Power of Music. – London: Institute of Education, 2010.
8. Campbell P. S. Teaching Music Globally. – New York: Oxford University Press, 2004.
9. Levitin D. This Is Your Brain on Music. – New York: Dutton, 2006.
10. Abduraxmonova Z. Bolalarda musiqiy idrokni shakllantirish psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2017.
11. Hasanov B. Umumta'lim maktablarida musiqiy tarbiya. – Toshkent: Milliy ensiklopediya, 2016.
12. Reimer B. A Philosophy of Music Education. – New Jersey: Prentice Hall, 2003.
13. Gordon E. Learning Sequences in Music. – Chicago: GIA Publications, 2012.
14. Gardner H. Frames of Mind. – New York: Basic Books, 2011.
15. Umarova M. Musiqaning bola ruhiyatiga ta'siri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.